

EESTI TÕUGU HOBUSTE ARETUSPROGRAMM

Õiguslikud alused

Õiguslikud alused eesti tõugu hobuste (tõumärk E) aretusprogrammi (edaspidi Programm) ja selle osade jaoks on : Euroopa Liidu õigusaktid: 92/353/EMÜ, 92/354/EMÜ, 96/78/EÜ, (EL)2015/262, 96/79/EÜ, 92/216/EMÜ, 90/427/EMÜ, 90/428/EMÜ, 2010/256/EL, 2010/471/EL, 204/2011/EÜ.

Eesti Vabariigi Põllumajandusloomade aretuse seadus (06.11.2002; RT I 2002, 96, 566) ja sellega seonduvad õigusaktid: Põllumajandusministri 18.12.2002 määrus nr 86 „Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise ning aretuseks sobivaks tunnistatud aretuslooma ja aretusmaterjali kasutamise alused” (RTL 2002, 146, 2132); Põllumajandusministri 21.12.2009 määrus nr 128 „Identifitseerimisele kuuluvate põllumajandusloomade liikide loetelu, nende identifitseerimise ning registreerimise viisid ja kord; registreerimistunnistuse väljastamise kord ja veisepassi vorm ning põllumajandusloomade arvestuse pidamise kord” (RTL 2009, 98, 1457); Põllumajandusministri 08.12.2005 määrus „Põllumajandusloomade ohustatud tõugude loetelu” (RTL 2005, 120, 1876) ja teised Eesti Vabariigi seadused.

Aretuse eesmärk

Aretusprogramm on koostatud aastateks 2011 kuni 2020. Programmi muudatused hakkavad kehtima nende kinnitamise (rakendamiseks tegevusloa andmise) hetkest kuni aastani 2020. Selle programmi lahutamatuks osaks on eesti tõugu hobuste säilitusprogramm.

Aretusprogrammi eesmärgiks on tagada eesti hobusetõu genofondi säilitamine. Eesti hobuseid iseloomustab põlvnemise ühtsus ja kohanemine kohalike söötmiss-pidamistingimustega. Hobustel peavad olema Programmi eesmärkidele vastavad jõudlusnäitajad.

Eesti hobuse aretuse eesmärgiks on mitmekülgse kasutusotstarbega, soovitatavalt poni klassi kuuluv hobune.

Eesmärk on suurendada aretajate teadlikkust paaridevaliku otsuste langetamisel. Aastaks 2020 on eesmärk laiendada eesti tõugu hobuste populatsiooni Eestist lähiriikidesse.

Protseduurireeglid

Aretusprogrammi koostab haruseltsi juhatus koostöös hindamis-ja tõukomisjoniga.

Aretusprogrammi võtab vastu haruseltsi üldkoosolek. Tõu-ja hindamiskomisjoni kinnitab haruseltsi juhatus. Tõu-ja hindamiskomisjon koordineerib eesti tõugu hobuste aretus- ja säilitustöö läbiviimist.

Aretusmeetodid

Vastavalt Põllumajandusloomade aretuse seaduse § 3 lg 4 on eesti tõugu hobuste aretuses lubatud kasutada puhasaretust. Aretusvõttena on kasutusel liinaretus, suureneb tähelepanu perekondaretusele ja kõik genotüübid on võrdselt tähtsustatud. Tõuraamatu pidamist on täpsemalt käsitletud programmi osas „Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord”.

Aretusedu saavutamise abinõud

Programmi eesmärkide saavutamiseks kasutatakse puhasaretust, olulised on nii liin- kui perekondaretus, ühtlik ja mitteühtlik paaridevalik. Lubatud on mõõdukas sugulusaretus.

Oluliseks infoks aretajatele on seejuures hobuste hindamise andmed. Täpsemad kriteeriumid hobuste hindamise kohta on toodud aretusprogrammi osas „Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise kord“.

Eesti tõugu hobuste tõuraamatut peetakse elektrooniliselt, algdokumente säilitatakse Eesti Hobusekasvatajate Seltsi (edaspidi EHS) kontoris. Andmete kogumisel, kasutamisel ja säilitamisel lähtub EHS kehtivast seadusandlusest.

Tõuraamatu pidajana ja jõudluskontrolli läbiviijana on EHS avaliku teenuse pakkuja.

Hobuste põlvnemise ja jõudluskontrolli tulemuste andmed avalikustab EHS paber kandjal või digitaalselt (aastaraamat, koduleht jm). Juurdepääs hobuste andmetele on tagatud EHSi kontoris.

Aretusprogrammi täitmiseks vajalik aretusloomade arv ja aretuspiirkond

Eesti tõugu hobuste aretuspiirkond on Eesti Vabariik. Lisanduvad aretajakad teistest riikidest, kui nad täidavad käesolevat aretusprogrammi.

Aretusprogrammist võtavad osa kõik hobused, kes on kantud tõuraamatusse ja nende järglased. Tõupopulatsioon hõlmab 2010. aastal 2076 hobust. Tõupopulatsioon hõlmab 01.01.2016 1975 eesti tõugu hobust Eesti Hobusekasvatajate Seltsi peetavas tõuraamatus.

Eesti tõugu hobuste tõuraamatu andmeid säilitatakse elektrooniliselt. Kõigi karjas olevate eesti tõugu hobuste andmed on kantud riiklikku hobuslaste registrisse PRIAs.

Tõu iseloomustus

Eesti hobusetõug põlvneb kohalikust aborigeenest hobusest, mida on viimase aastasaja jooksul parandatud paaridevaliku teel. Kasutatud on ühtlikku ja mitteühtlikku paaridevalikut, 1920. kuni 1940. aastani avaldasid suuremat mõju tõule soome hobused. Kaasaegne eesti tõugu hobune on mitmekülgne poni klassi kuuluv hobune, keda kasutatakse edukalt ponispordis, turismis, talutöödel jne. Täpsem ülevaade eesti hobusetõu ajaloo kohta on ära toodud eesti tõugu hobuste säilitusprogrammis.

1. Genealoogilised liinid

Sugutäkkude: 55 tunnustatud sugutäkk (17.02.2017) kuuluvad 7-sse genealoogilisse liini, nendest Ahti 228E (13), Eni 8E (7), Raspel 70E (19), Taube 60E (8) liinid põlvnevad kohalikust aborigeenest eesti hobusest ning Lari 23E (2), Vuhti 136E (5) ja Taru 149E (1) liin soome tõugu täkkudest.

Tunnustatud sugutäkkude nimekiri avaldatakse kodulehel www.ehs.ee.

Tõu omadused

Tõu omadusi väljendatakse soovitud ja mitte soovitud omaduste koondina. Eraldi vaadeldakse hobuse tõu- ja sootüüpi, kehaehitust, liikumisi ehk allüüre.

Värvus:

Tõus esinevad kõik värvused, soovitavalt ilma suuremate märgisteta peal, jalgadel ja kerel. Eriliselt soovitud on hobused, kellel on jutttselgsus ja sebroidsus jalgadel.

Ebasoovitavad märgised on: peal päits, kehal esinevad valged märgised, esijalgadel valge märgise ulatumine üle randmeliigese või tagajalgadel üle kannaliigese.

Tüüp:

Tüüp väljendab hobuse vastavust Programmis kehtestatud nõuetele. Suguhoobustel peavad olema selged sootunnused.

Eesti tõugu hobusel peavad väljenduma:

- tihe ja tugev konstitutsioon;
- kiire ainevahetus;
- sangviiniline närvitüüp;
- kehaehitus: soovitav on aborigeensele tõule iseloomulik kehaehitus;
- turja kõrgus soovitavalt 138...148 cm.

Erinevatel kehaosadel on soovitavad ja mittesoovitavad tundemärgid.

Pea

Soovitav: väljendusrikas, uhke, keskmise suurusega, laia laubaga, veidi nõgusa profiiliga, keskmise suurusega kõrvadega.

Mittesoovitav: ilmetu, raske, kumera profiiliga.

Silm

Soovitav: suur, elav, sõbralik.

Mittesoovitav: väike, tuhm, tuim.

Lõuapärade vahe

Soovitav: lõuapärade vahe vaba liikumine.

Mittesoovitavad: kitsas lõuapärade vahe.

Kael

Soovitav: keskmise pikkusega, hästi arenenud lihastega, hästi ja kergelt ühendatud kuklaga ning tiheda lakaga.

Mittesoovitavad: väga lühike või pikk, sügava ühendusega, madala asetusega kael.

Piht

Soovitav: keskmise pikkusega, hästi lihaseline ja seljale ulatuv. Abaluu ja õlavars keskmise pikkusega

Mittesoovitavad: lühike ja madal turi. Väike, lühike ja püstjas abaluu ning lühike õlavars.

Rind

Soovitav: sügav, lai ja kumera roidekaarega.

Mittesoovitavad: mittesügav, kitsas, lameda roidekaarega.

Keha

Soovitav: ristkülikukujuline, hästi ühendatud hobuse ees-, kesk- ja tagaosa: selg keskmise pikkusega, lihaseline, nimme lühike ja tugev, kube lühike.

Mittesoovitavad: ruudukujuline, nõrk, nõgus või kumer nimme; laudjas kitsas, lühike; pikk tühimik.

Jalad

Soovitav: hästi muskulis, kuivad, selgelt väljendunud liigestega, keskmise pikkusega sõrgats, hästi vormitud tiheda kabjasarvega kabjad ja keskmine jala pikkus.

Mittesoovitavad: nõrkade liigete ja kõõlustega, “kepisarnane” esijalg, eetsi- ja taatsine esijala seis, lame, nõõritud kämmal, lühike, püstine või pehme sõrgats. Liiga kitsas, lame või pehme kabjasarvega kabi, sirge või saabeljas tagajalg, lühike, nõrk kannaliiges, rangjalgne või kooskandne seis.

Liikumised ehk allüürid

Eesti hobuse samm ja traav peab olema hoogne ja avar, jäsemete liikumissuund otse ja ettepoole suunatud.

Ebasoovitavad on lühikesed, madalad ja riivlevad liikumised.

Seesmised omadused

Tervis

Eesti hobune peab olema tugeva tervise, hea sigivuse ja pärilike vigadeta. Kasutusiga peab olema pikk.

Kohanemisvõime ja söödakasutus

Eesti hobune peab omastama elatussööda looduslikult karjamaalt ilma lisa sööta andmata. Talveperioodil vastavalt hobuse kasutusintensiivsusele minimaalse täiendava lisa söödaga. Mittesoovitavad on hobused, kes vajavad pidevalt täiendsööta, olenemata kasutuskoormusest.

Jõudlus ja iseloom

Soovitav on sajandite vältel väljakujunenud hästi vastupidav, suure töötahtega, mitmekülgsed eeldusi omav eesti hobune. Hobune peab olema sõbralik, samaaegselt tasakaaluka temperamendiga.

Mittesoovitavad on närvilised ja äkilised hobused.

Aretusprogrammiga seonduvad nõutavad protseduurireeglid

Aretusprogrammi osadena esitatakse järgmised protseduurireeglid:

- Tõuraamatusse või aretusregistrisse kandmise alused ja tõuraamatu või aretusregistri pidamise kord
- Aretuslooma põlvnemise registreerimise ning põlvnemise õigsuse kontrollimise kord
- Aretuslooma jõudlusandmete ja geneetilise väärtuse hindamistulemuste kasutamise kord
- Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise kord
- Emaslooma seemendusandmete registreerimise kord
- Põllumajanduslooma, keda soovitakse tõuraamatusse või aretusregistrisse kanda, identifitseerimise ja selle üle arvestuse pidamise kord
- Seemendamise koolitusprogrammid ning seemendaja tunnistuse saamise nõuded ja tunnistuse väljastamise kord

Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord

Seadusandlik alus hobuste tõuraamatusse kandmise alustele ja tõuraamatu pidamise korrale on toodud aretusprogrammi üldosas.

Mõisted

Tõuraamat – andmekogu, kuhu kantakse hobuse põlvnemise andmed, aretaja ja omaniku andmed ning tema geneetilise väärtuse hindamise ja jõudluskontrolli tulemused koos järglaste nimetamisega.

Eesti tõugu hobune – hobune, kelle ema on eesti tõugu ja isa on tunnustatud või tunnustamata eesti tõugu täkk.

Tõuraamatus registreerimine – eesti tõugu hobuse järglase arvelevõtmine tõuraamatu põhi- või lisaosas talle passi väljastamiseks.

Tõuraamatusse kandmine – mära või täku sugulise kasutuse või aretuseks tunnustamise registreerimine koos tõuraamatu numbriga andmisega.

Tõuraamatu number – suguliselt kasutatud või aretuseks tunnustatud hobusele antav järjekorra number tõuraamatus. Number antakse eraldi täkkudele ja märadele järjekorra alusel.

Üldine

Eesti tõugu hobuste tõuraamatut (edaspidi “tõuraamat”) peab Eesti Hobusekasvatajate Selts, kes vastutab sissekannete eest. Tõutähis eesti tõugu hobustele on „E”. Tõuraamatu kandeid tehakse ja algdokumente säilitatakse EHSi büroos. Tõuraamatut peetakse elektrooniliselt.

Tõuraamatus peavad olema iga hobuse kohta järgmised andmed:

- aretaja ja omaniku nimi ja aadress;
- sünniaeg, sugu, värvus ja märgised;
- hobusele paigaldatud kiibi kood;
- individuaalnumber (UELN number);
- vähemalt neli esivanemate põlvkonda;
- tõuraamatusse kandmised ja kannete muutused;
- väljamineku kuupäev ja põhjus;
- kõik teadaolevad jõudluskontrolli tulemused ja võimalusel aretusväärtuse määramine;
- tõuaretusalane näitus ja toimumisaeg;
- tema järglaskond;
- geneetilise ekspertiisi akti number. Sugutäkkudel kohustuslik, teistel soovituslik.

1. Vajalikud dokumendid tõuraamatusse kandmisel

1.1 Paaritustunnistus (LISA 1)

Paaritustunnistuse registreeritud vormi väljastab täku pidajale EHS. Täku valdaja täidab ja allkirjastab paaritustunnistuse peale teostatud paaritust.

Paaritatud mära omanik saab täku valdajalt paaritustunnistuse esimese lehe, mille ta hoiab alles kui tõendust toimunud paarituse kohta. Mära müügi korral antakse paaritustunnistus edasi mära ostjale.

Täku valdaja on kohustatud pidama paaritusnimekirja (*soovituslik blankett kodulehel www.ehs.ee*), kus ta fikseerib toimunud paaritused kronoloogilises järjekorras.

Täku valdaja peab saatma paaritustunnistuse teise lehe ning paaritusnimekirja EHSi büroosse enne 31.detsembrit.

Paaritustunnistusele peab olema kantud:

- mära nimi, individuaalnumber (UELN) ja/või tõuraamatu number
- täku nimi, individuaalnumbri (UELN) ja/või tõuraamatu number
- paaritusajad
- võimaluse korral tiinuse kontrolli kuupäev ja tulemus
- mära omaniku nimi ja aadress
- täku valdaja nimi, aadress ja allkiri

1.2 Varsa sünnitunnistus (LISA 1)

Varsa sünnitunnistus on mära paaritustunnistuse blanketil, kuid võib kasutada ka muud vormi, kui seal on kajastatud kõik nõutavad andmed. Mära omanik täidab varsa sünnitunnistuse, allkirjastab ning saadab selle EHSi büroosse 30 päeva jooksul peale mära varssumist.

Varsa sünnitunnistusele peab olema kantud:

- varsa ema nimi, individuaalnumber (UELN) ja/või tõuraamatu number;
- varsa isa nimi, individuaalnumber (UELN) ja/või tõuraamatu number;
- mära omanik või omanike esindaja;
- varsa sünniaeg, sugu;
- varsa värvus;
- andmeid tiinuse katkemise või surnultsünni jm sündmuste kohta;
- varsa omaniku nimi ja allkiri.

Varsa sünnitunnistus saadetakse EHSi büroosse iga toimunud sündmuse korral (surnultsünd, abort, mära ei tiinestunud jm.), vastav kanne tehakse sünnitunnistuse osasse.

1.3 Identifitseerimisleht (LISA 2)

Varsa identifitseerib ning identifitseerimislehe täidab EHSi poolt volitatud isik varsa ema juures. Vanemate hobuste identifitseerimisel on vajalik omaniku poolt esitada hobuse põlvnemist tõendavad dokumendid. Identifitseerimisleht allkirjastatakse hobuse omaniku või omanike esindaja poolt. Identifitseerimisleht koostatakse kahes eksemplaris, mille koopia antakse hobuse omanikule. Identifitseerimislehe alusel väljastatakse hobuse pass enne varsa 6 kuu vanuseks saamist. Hilisema identifitseerimise korral tehakse passi märke ``duplikaat``.

Identifitseerimislehel peavad sisalduma järgmised andmed hobuse kohta:

- nimi, sünniaeg, sünnikoht, sugu ja tõug
- omaniku või omanike esindaja nimi ja aadress
- ema ning isa nimed, individuaalnumbrid (UELN) ja/või tõuraamatu numbrid
- ema paaritamise/seemendamise aeg ning paaritustunnistuse number
- värvus, märgiste kirjeldus ja joonisdiagramm
- märged transpondriga märgistamise kohta

2. Hobusepassi väljaandmise kord

Pass on dokument hobuse päritolu, jõudluse ja identifitseerimise kohta, mis kuulub hobuse juurde ja peab omaniku vahetuse korral hobusega kaasnema.

Hobusepassi väljastamine on reguleeritud määrusega 2015/262. Passi kadumisest peab omanik EHSi viivitamatult teavitama ning kirjaliku avalduse alusel väljastatakse talle duplikaatpass.

Pass vormistatakse hobusele, kelle kohta on tõuraamatupidajal järgmised dokumendid:

- varsa sünnitunnistus (kohustuslik varssadel)
- hobuse identifitseerimisleht (vajadusel eraldi Märgistamise teade – LISA 3)
- vanema hobuse puhul põlvnemist tõendav dokument

Pass edastatakse hobuseomanikule peale passi väljastamisega seotud arve tasumist Seltsile. Pass on aluseks hobuse tõuraamatusse kandmisel.

Pass sisaldab järgmisi andmeid hobuse kohta:

- passi väljastanud aretusühistu nimi;
- hobuse individuaalnumber (UELN);
- hobuse märgistus (transponder, põletusmärk jms.);
- hobuse tõug, sünniaeg, sugu, värvus, märgised ning joonisdiagramm;
- hobuse ja tema eellaste põlvnemine nelja põlvkonna ulatuses;
- hobuse jõudluskontrolli ja aretusväärtuse andmed, märkmeid hobuse hindamise ja tunnustamise kohta;
- aretuskonkursside ja näituste tulemused;
- aretaja nimi ning aadress.

3. Aretusandmete muutmine

Kõik muudatused (värvus, märgised, jõudluskontroll, näituste tulemused, omanikuvahetus jm.) kantakse passi ja tõuraamatusse EHSi volitatud isiku poolt. Vastavate märgete tegemiseks esitab hobuse omanik EHSile avalduse paranduse siseseviimiseks dokumenti ja vajadusel (nt. omanikuvahetus) paranduse tegemise aluseks oleva dokumendi koopia või ära kirja.

Passis sisalduvate andmete muutmine või täiendamine omaniku poolt on keelatud.

4. Aretaja kohustused

Vastavalt Põllumajandusministri 21. detsembri 2009. a määrusele nr 128 on aretaja kohustatud pidama arvestust karjas olevate hobuste üle. Registreerida tuleb vähemalt järgmised andmed:

- hobuse nimi
- tõug
- sünniaeg
- UELN-kood ja transpondri number
- karja toomise ja karjast väljaviimise aeg
- lähte- ja sihtkoha aadress koos sealse loomapidaja nime ja isiku- või registrikoodiga.

Andmete muutumise korral tuleb need arvestusdokumentidesse kanda 3 päeva jooksul sündmuse toimumisest alates. Karja arvestusdokumente tuleb säilitada vähemalt 3 aastat alates hobuse karjast väljamineku päevast.

Tõuraamatus registreeritud hobuse pidaja peab täitma algarvestuse lehte (*soovituslik blankett kodulehel*) ja edastama aasta lõpuks andmed karjas olevate hobuste kohta EHSi bürosse.

Aretaja vastutab andmete õigsuse eest paaritustunnistusel, varsa sünnitunnistusel ja teistel

dokumentidel, mida nad täidavad või väljastavad. Aretaja kohustus on kontrollida oma hobuse dokumentides sisalduvate andmete õigsust. Ebatäpsete andmete avastamise korral tuleb sellest EHSi bürosse viivitamatult teatada ning edastada parandust vajav dokument EHSi bürosse.

EHSi volitatud isik viib sisse vajalikud parandused koos märkustega.

Hobuste sündmuste (omanikuvahetus, kastreerimine, hukkumine jms.) korral teavitab hobuse omanik või omanike esindaja sellest EHSi tõuraamatu pidajat 1 kuu jooksul sündmuse toimumisest alates.

Aretaja on kohustatud vajadusel läbi viima hobuse põlvnemisandmete õigsuse kontrollimist. Ekspertiisi tulemustest tuleb teavitada EHSi 30 päeva jooksul.

4.1 Omanikuvahetusest teavitamine

Omanikuvahetusest tuleb EHSi teavitada 1 kuu jooksul peale sündmuse toimumist. Pass tuleb uue omaniku andmete sissekandmiseks edastada EHSi bürosse koos omandiõiguse muutust kinnitava dokumendiga.

Selleks võib olla kas hobuse ostu-müügi leping või omaniku vahetuse teatis (*soovituslik blankett kodulehel*)

Mõlema dokumendi puhul on vajalikud järgmised andmed: mõlema osapoole nimed, aadressid, allkirjad ja hobuse müügi kuupäev. Lisaks arvestatakse omaniku poolt e-kirjaga saadetud teateid. Pass edastatakse uuele hobuseomanikule peale omanikuvahetuse registreerimisega seotud arvete tasumist Seltsile.

4.2 Täku valdaja kohustused

Täku valdaja vastutab nõuetele vastava paarituse (seemenduse) läbiviimise ja selle registreerimise eest EHSis.

Täku valdaja kohustuste hulka kuuluvad:

- paaritustunnistuse täitmine;
- kinnipidamine kõigist täkkude paarituste või seemenduste piirangutest;
- täku asukoha muutusest ning tõuaretusest väljalangemise kohta teavitamine EHSi bürosse;
- nõustumine nende valduses olevate aretusandmete edastamise ja avaldamisega
- täku põlvnemise geneetilise ekspertiisi läbiviimise korraldamine.

Täku valdaja on kohustatud teavitama mära omanikku võimalikest omadustest, mis võivad vähendada järglase aretuslikku väärtust (nt. geneetilise põlvnemisandmete kontrolli puudumine jm.).

5. Märgistamise kord

Varsa või vanema hobuse identifitseerimiseks täidetakse identifitseerimisleht. Hobuse esmakordsel registreerimisel antakse talle individuaalnumber (UELN), mida edaspidi ei muudeta ning väljastatakse pass.

Alates 01.07.2008 on individuaalnumber (UELN) 15 kohaline ning järgmise ülesehitusega:

233002	1	00	6831	08
aretusühistu kood, mis algab riigi koodiga	tõu kood		registrinumber	sünniaasta

5.1 Elektroonilise märgistuse kasutamine ja paigaldamine

Peale 01.07.2009 esmakordselt identifitseeritud hobused märgistatakse elektroonilise transpondriga. Õigus transpondri paigaldamiseks on veterinaararstil. Transponder tuleb paigaldada hobuse kaela vasakule küljele turja ja kukla vahelisele alale. Märgistamine peab toimuma

hobuse identifitseerimisega üheaegselt või varem. Varasema transpondriga märgistamise puhul täidab veterinaararst teate hobuse märgistamise kohta ning hobuse omanik esitab teate 30 päeva jooksul alates hobuse märgistamisest Seltsi.

Enne 01.07.2009 identifitseeritud hobuste märgistamisel transpondriga täidab veterinaararst teate hobuse märgistamise kohta ning hobuse omanik saadab selle 30 päeva jooksul alates hobuse märgistamisest Seltsi. Teatelt peab selguma, millal märgistamine toimus, märgistaja, millist hobust märgistati, paigaldatud transpondri poolt edastatav kood ja koht, kuhu transponder paigaldati.

5.2 Hobuse nimi

Hobused, kellele väljastatakse pass, peavad kandma nime. Nimi ei tohi olla ühetäheline või põhjendamatult pikk. Nimi peab algama isa esitähena ning lõppema soovitatavalt märadel täishäälikuga ning täkkudel kaashäälikuga. Kui nime osana kasutatakse aretaja või sünnikoha nime (nt. –S jne) rakendub nõue vaid hobuse pärisnimele. Nime osana ei ole lubatud kasutada rahvusvaheliselt hobusekasvatuses tunnustatud tõuraamatu kaubamärki (näit. Z jne.).

EHSil on õigus nõuda nime muutmist järgmistel põhjustel:

- korduvate nimede kasutamisel;
- põhjendamatult pikkade nimede korral;
- kuulsate hobuste nimede kasutamisel.

6. Põlvnemisandmete õigsuse geneetiline ekspertiis

Põlvnemisandmete õigsuse geneetiline ekspertiis teostatakse rahvusvaheliselt tunnustatud laboris.

Hobuse põlvnemisandmeid on geneetilise ekspertiisi abil vaja kontrollida, kui:

- mära paaritati/seemendati ühe inna ajal kahe või enama täkuga;
- mära paaritati/seemendati kahe teineteisele järgneva inna ajal mitme täkuga ja varsa sünniaja järgi võivad kaks viimast täkku olla võimalikud isad;
- kui varss on ema juures nõuetekohaselt identifitseerimata;
- kui on kahtlus hobuse põlvnemisandmete õigsuses.

EHS teostab igal aastal 1% populatsiooni põlvnemise uuringu juhusliku valiku alusel.

Geneetilise ekspertiisi tulemusena hobuse põlvnemisandmete ebaõigeks osutumise korral kannab proovi võtmise ja tehtud kulud hobuse omanik.

Kõigi täkkude, kes on olnud sugulises kasutuses, põlvnemisandmete õigsus peab olema kontrollitud geneetilise ekspertiisiga. (Alus: Põllumajandusministri 18. detsembri 2002. a määrus nr 86). Täku geneetilise ekspertiisi kulud kannab täku omanik.

7. Eesti tõugu hobuste tõuraamatu pidamise kord

Sünnijärgselt registreeritakse hobune põlvnemisandmete alusel eesti tõugu hobuste tõuraamatu eeltõuraamatus või lisaosas. Tõuraamatu number antakse järjekorra alusel eraldi täkkudele ja märadele siis, kui hobune:

- tunnustatakse aretuses kasutamiseks või
- on registreeritud tema aretuses kasutamine.

7.1 Tõuraamatu jaotus

Tõuraamat jaotatakse tõuraamatu põhiosaks (eeltõuraamat, tõuraamat ja peatõuraamat) ning lisaosaks. Tõuraamatu erinevatesse osadesse kantakse hobused, kes vastavad antud osa nõuetele. Peatõuraamatu ja tõuraamatu osasse kantakse sugulises kasutuses olevad täkud ja märke. Lisaks kantakse peatõuraamatusse tunnustatud täkud, kes ei ole sugulises kasutuses. Tõuraamatusse kanne märgitakse ära hobuse passis.

Tõuraamatu põhiosa jaguneb:

- täkkude peatõuraamat ja tõuraamat
- märade peatõuraamat ja tõuraamat
- eeltõuraamat

Täkkude peatõuraamatusse ja tõuraamatusse kandmiseks peavad täku põlvnemisandmed olema kontrollitud geneetilise ekspertiisiga (alus: Põllumajandusministri 18. detsembri 2002. a määrus nr 86).

Tõuraamatu lisaosa jaguneb:

- LISAOSA A
- LISAOSA B

Tõuraamatu lisaosadesse kantakse hobused, kes ei vasta tõuraamatu põhiosa nõuetele põlvnemise osas.

7.2 Täkkude kandmine peatõuraamatusse

Täkkude kandmisel peatõuraamatusse on õiguspädevaks organiks tõu- ja hindamiskomisjon. Täku kandmine peatõuraamatusse toimub kõige varem peale täku kahe aastaseks saamist (st. täku kolmandal eluaastal), kui nimetatud täkk on hindamiskomisjoni poolt hinnatud ning tõu- ja hindamiskomisjoni poolt tunnustatud.

Peatõuraamatusse kantakse eesti tõugu täkud:

- kes on tunnustatud ja kelle puhul on oodata programmis kindlaksmääratud eesmärkide saavutamist;
- täkk peab läbima jõudluskontrolli vastavalt jõudluskontrolli läbiviimise eeskirjadele ning vastama tunnustamiseks vajalikele nõuetele.
- kelle isa ja ema on kantud tõuraamatu põhiossa ja täkud peavad omama kõnealuse tõuraamatu eeskirjade kohaselt kehtestatud eellastabelit;
- täkk peab olema hinnatud kõrgema või I auhinnaga.

Täkul ei tohi esineda päritavaid vigu või tervise probleeme, mis kahjustavad tõuväärtust. Täkul ei tohi olla hammastiku ega munandite anomaaliat, viltust saba ega tehtud keha korrigeerimise operatsioone.

Hobuse omanikul tuleb passi kande sisestamiseks esitada hobuse pass EHS-i.

Täku põlvnemisandmed peavad olema kontrollitud geneetilise ekspertiisiga.

Tõukomisjon võib nimetada peatõuraamatu täku "eliittäkuks", kui täkk on:

- saavutanud jõudluskontrollil väga head tulemused;
- läbinud edukalt võõratsaniku testi ja/või sõidu- ja veokatsed;
- edukalt esinenud ratsaspordialadel ja/või rakendihobuste sõidukatsetel.

7.3 Täkkude kandmine tõuraamatusse

Täkkude tõuraamatusse kantakse eesti tõugu täkid:

- kelle puhul on oodata programmis kindlaksmääratud eesmärkide saavutamist;
- kes ei vasta peatõuraamatusse kandmise nõudele st. kes ei ole aretuseks tunnustatud;
- kelle isa ja ema on kantud tõuraamatu põhiossa ja täkid peavad omama kõnealuse tõuraamatu eeskirjade kohaselt kehtestatud eellastabelit;
- kes eelnevalt on registreeritud eeltõuraamatus.

Hobuse omanikul tuleb passi kande sisestamiseks esitada hobuse pass EHS-i.

Täku põlvnemisandmed peavad olema kontrollitud geneetilise ekspertiisiga.

7.4 Märade kandmine peatõuraamatusse

Märade peatõuraamatusse kantakse sugulises kasutuses olevad märad:

- kelle isa ja ema on kantud peatõuraamatusse;
- kes on hinnatud vastavalt jõudluskontrolli läbiviimise eeskirjadele ja saanud hindamisel hinnatavate tunnuste osas vähemalt "7" punkti;

Mära, kes ei vasta eelnevatele nõuetele, kuid kellelt on saadud vähemalt kaks väga hea hinnanguga ning tõule vajalikku järglast, võib tõu- ja hindamiskomisjoni otsusega kanda peatõuraamatusse.

Hobuse omanikul tuleb passi kande sisestamiseks esitada hobuse pass EHS-i.

Tõukomisjon võib nimetada peatõuraamatu mära "eliitmäraks", kui mära on:

- ise ja/või on vähemalt kolm tema järglast saavutanud väga head jõudluskontrolli tulemused;
- edukalt esinenud ratsaspordialadel või rakendihobuste sõidukatsetel.

7.5 Märade kandmine tõuraamatusse

Märade tõuraamatusse kantakse märad, kelle isa ja ema on kantud tõuraamatusse või peatõuraamatusse, kuid kes ise ei vasta peatõuraamatu nõuetele ning ka märad, kes ei ole läbinud jõudluskontrolli ja on võetud sugulisse kasutusse.

Hobuse omanikul tuleb passi kande sisestamiseks esitada hobuse pass EHS-i.

7.6 Eeltõuraamat

Eeltõuraamatusse registreeritakse peatõuraamatu ja tõuraamatu märade järglased, kes on saanud peatõuraamatu ja tõuraamatu täkkudest. Eeltõuraamatusse kande teostamine toimub hobuse registreerimisel, kui on täidetud tõuraamatu põhiosa nõuded põlvnemise osas.

Eeltõuraamatusse on võimalik registreerida hobuse, kelle ema ja emaema on kantud tõuraamatu lisaosasse A ning kelle isa ja mõlemad vanaisad on kantud tõuraamatu põhiossa.

Eeltõuraamatusse registreeritava varsa isa põlvnemisandmed peavad olema kontrollitud geneetilise ekspertiisiga. Külmutatud või jahutatud spermaga kunstliku seemenduse teel saadud varsa põlvnemisandmed peavad olema kontrollitud geneetilise ekspertiisiga.

7.7 Tõuraamatu lisaosa

LISAOSA A

Lisaosasse A registreeritakse hobused, kes kuuluvad samasse populatsiooni, on nõuetekohaselt identifitseeritud, kuid kelle põlvnemine ei vasta tõuraamatu põhiosa nõuetele.

Lisaosasse A on võimalik lisada eesti tõugu hobuste järglasi:

- kelle, üks vanem on tõuraamatu põhiosas ja teine lisaosas A või mõlemad vanemad on lisaosas A.

Lisaosasse A kantakse märad, kes on sündinud enne 01.04.2003.a ja kuuluvad samasse populatsiooni, kuid keda ei saa kanda käesoleva programmi alusel tõuraamatu põhiosasse ja nende järglased põhiosa või lisaosa A täkkudest.

Juba lisaosasse A registreeritud hobune ei liigu lisaosast A eeltõuraamatusse.

LISAOSA B

Eesti tõugu hobuste tõuraamatu lisaosasse B kantakse kõik hobused, kes ei ole saanud vastavalt aretusprogrammile, kuid on tõutüübilised ning kelle üks vanematest on eesti tõugu hobune. Need hobused ei võta osa aretusprogrammist.

Lisaosasse B kantud hobuste tõunimetuseks kasutatakse väljendit „ristandhobune“.

7.8 Hindamata täkkude ja märade kandmine tõuraamatusse

Täkkud ja märad, kelle karjast väljaminek toimub enne hindamist ja/või järglase registreerimist, võidakse kanda tõuraamatusse tõestatud põlvnemise alusel.

7.9 Sissekannete muutmine

Juhul kui selgub, et hobuse sissekanne tõuraamatu vastavasse osasse on toimunud valede või puudulike põlvnemisandmete või muude tunnuste alusel, tuleb sisse viia kannete muudatused. Põlvnemisandmete geneetilise ekspertiisi tulemusena valeks osutunud põlvnemisandmed tuleb korrigeerida, hobusele väljastatakse duplikaatpass.

Aretuslooma põlvnemise registreerimise ja põlvnemise õigsuse kontrollimise kord

Aretuses kasutatavate hobuste põlvnemisandmete registreerimise peab tagama hobusepidajate aretajate õigeaegne ja korrektne andmete edastamine tõuraamatu pidajale.

1. Hobuse sünnist teatamine

Varsa sünnist teatamiseks edastab hobusepidaja tõuraamatupidajale varsa sünnitunnistuse. Varsa sünnitunnistus on mära paaritustunnistuse blanketil. Varsa sünnist teatamiseks saadab mära omanik täidetud ja allkirjastatud varsa sünnitunnistuse EHS-i. Paaritustunnistuse ja varsa sünnitunnistuse digitaalne blankett on kättesaadav EHS-i kodulehelt (www.ehs.ee, dokumendid) ja digitaalselt allkirjastatud dokumendid saadetakse aadressil ehs@ehs.ee.

Mära omanik saadab täidetud ja allkirjastatud varsa sünnitunnistuse EHSi bürosse 30 päeva jooksul peale mära varssumist.

Varsa sünnitunnistusele peab olema kantud:

- varsa ema nimi, individuaalnumber (UELN) ja/või tõuraamatu number;
- varsa isa nimi, individuaalnumber (UELN) ja/või tõuraamatu number;
- mära omanik või omanike esindaja;
- varsa sünniaeg, sugu;
- varsa värvus;
- andmeid tiinuse katkemise või surnultsünni jm sündmuste kohta.
- varsa omaniku nimi ja allkiri.

Varsa sünnitunnistus saadetakse EHSi bürosse igast sündmusest (surnultsünd, abort, mitte tiinestunud), vastav kanne tehakse sünnitunnistuse osasse.

2. Hobuse identifitseerimine

Hobune identifitseerimise osadeks on:

- joonisdiagramm hobuse kirjeldusega
- nimi
- individuaalnumber (UELN)
- elektroonilise transpondri edastatav kood
- elektrooniline tõuraamatu kirje
- hobuse pass

Varsa identifitseerimislehe täidab EHSi poolt volitatud isik varsa ema juures. (Andmed identifitseerimislehe kohta on toodud aretusprogrammi osas „Tõuraamatuse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord”) EHS tunnistab ka veterinaararsti poolt tehtud joonisdiagrammi. Vanemate hobuste identifitseerimisel on vajalik omaniku poolt esitada hobuse põlvnemist tõendavad dokumendid.

Hobusele paneb nime omanik. Nimi peab algama isa nime esitähedega ning soovituslikult lõppema märade puhul täis- ja täkkude puhul kaashäälikuga.

Individuaalnumber (UELN) antakse kõigile identifitseeritud hobustele vastavalt aretusprogrammi osas „Tõuraamatuse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord” toodud

näitele.

Transpondri paigaldamist on täpsemalt kajastatud järgmises punktis – Hobuste märgistamine.

Kande elektroonilisse tõuraamatusse teeb aretusühing. Elektroonilisse tõuraamatusse registreeritud andmete alusel vormistab aretusühing hobuse passi. Pass väljastatakse hobuseomanikule peale passi väljastamisega seotud kulutuste katmist.

3. Hobuste märgistamine

Hobuse märgistamine toimub vastavalt Programmi punktile *5.1 Elektroonilise märgistuse kasutamine ja paigaldamine*

4. Põlvnemise õigsuse kontroll

Põlvnemisandmete õigsuse kontroll toimub paaritus-ja varsatunnistuse alusel ja vastavalt Programmi punktile 6. Põlvnemisandmete õigsuse geneetiline ekspertii.

5. Andmete säilitamine

Vastavalt Põllumajandusministri 21. detsembri 2009. a määrusele nr 128 on Aretaja-säilitaja kohustatud pidama arvestust karjas olevate hobuste üle. Registreerida tuleb vähemalt järgmised andmed: hobuse nimi, tõug, sünniaeg, karja toomise ja karjast väljaviimise aeg ning lähte- ja sihtkoha aadress koos sealse loomapidaja nime ja isiku- või registrikoodiga. Andmete muutumise korral (nt. hobuse karja tulek või karjast väljaminek, varssumine, kastreerimine, paaritused) tuleb need arvestusdokumentidesse kanda 3 päeva jooksul sündmuse toimumisest alates. Karja arvestusdokumente tuleb säilitada vähemalt 3 aastat alates hobuse karjast väljamineku päevast.

Paaritustunnistusi, sünnitunnistusi, identifitseerimislehti, paaritusnimekirju, omanikuvahetuse teostamise avaldusi säilitatakse EHSi kontoris seaduses ettenähtud korras.

Aretuslooma jõudlusandmete ja geneetilise väärtuse hindamistulemuste kasutamise kord

Seadusandlik alus aretuslooma jõudlusandmete ja geneetilise väärtuse hindamistulemuste kasutamise korrale on toodud aretusprogrammi üldosas.

Hobuse geneetilist väärtust hinnatakse tema jõudlusandmete alusel. Hobuse omajõudlust hinnatakse varsaeas, hobuse lineaarsel hindamisel, noorhobuste ülevaatustel, võõrratsaniku testil, rakendihobuste jõudluskatsetel ja võistlusspordis. Hobuse jõudluse hindamisel arvestatakse ka järglaste, eellaste ja külgsugulaste jõudlusandmeid.

Jõudlusandmed avaldatakse jooksvalt EHSi koduleheküljel ja koondandmetena aastaraamatus.

Tõu-ja hindamiskomisjoni otsusega võib väga heade jõudlusandmetega tükule või märale anda tiitli ELIIT. Kanne tehakse hobuse passi ja elektroonilisesse tõuraamatusse.

Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnustamise kord

Hobuste aretuseks tunnustamisel on vajalik arvestada tema põlvnemisega, hinnata tema välimikku ja allüüre ning läbima tunnustamiseks vajalikud jõudluskatsed.

1. Hobuste hindamine:

Hobuste hindamine toimub vastavalt tunnustatud jõudluskontrolli läbiviimise korrale. Märade ja täkkude hindamine toimub enne tōuraamatusse kandmist.

Hindamine toimub järgnevalt:

- a) tüüp
- b) kehaehitus
- c) jalad
- d) samm
- e) traav
- f) galopp (ei ole kohustuslik, täkkudel tunnustamisel kohustuslik)
- g) hüpe (ei ole kohustuslik, täkkudel tunnustamisel kohustuslik)
- h) üldmulje

Hindamine toimub numbriliselt:

- 10 = suurepärase
- 9 = väga hea
- 8 = hea
- 7 = küllalt hea
- 6 = rahuldav
- 5 = piisav
- 4 = puudulik
- 3 = küllaltki halb
- 2 = halb
- 1 = väga halb
- 0 = hindamata

Hobust, kellel esineb mõigasluu, pätk, kõrivilistamine, künahaukamine või jänese kand, üldjuhul ei hinnata ja teda ei tohi kasutada suguhobusena. Jänese kannaga hobusel võib jalgu hinnata, kuid mitte kõrgemalt kui 4 punktiga.

2. Täkkude tunnustamine

Täkkude tunnustamine on otsuse tegemine täku kasutamise kohta aretusprogrammi raames. Täku hindamise õiguspädevaks organiks on hindamiskomisjon. Täku tunnustamise õiguspädevaks organiks on tõu- ja hindamiskomisjon.

Täku tunnustamiseks esitamisel peavad olema täidetud järgmised tingimused:

- vanus vähemalt 2 aastat
- põlvnemine peab vastama tōuraamatusse kandmise tingimustele
- hobusel on identifitseerimisdokument (pass)
- enne hindamist tuleb kontrollida täku identiteeti

Täkul ei tohi esineda päritavaid vigu välimikus või tervise probleeme, mis kahjustavad tööväärtust. Täkul ei tohi olla hammastiku ega munandite anomaaliat, viltust saba ega tehtud keha korrigeerimise operatsioone.

Erandkorras võib täkk saada tunnustuse vähemalt viie järglase järgi, kes peavad olema hinnatud jõudluskatsetel I auhinnaga.

Tunnustamisotsus on:

- tunnustatud
- esialgu mitte tunnustatud
- mitte tunnustatud

Otsus on “**tunnustatud**”, kui täkk vastab tunnustamiseks esitatud nõudmistele.

Täkk peab olema hinnatud kõrgema või I auhinnaga.

Omaniku soovil kantakse otsus tunnustamise kohta hobuse passi. Selleks peab täku omanik (pidaja) edastama täku passi EHSi büroosse sissekande tegemiseks.

Otsus on “esialgu mitte tunnustatud” kui täkk ei täida esitatud nõudmisi jõudluse osas, kuid on oodata, et ta edaspidi neile nõudmistele vastab. Tunnustamisotsusega tuleb kindlasti määrata tähtaeg, mille möödumisel on vajalik täkk uuesti tunnustamisele esitada.

Otsus on „mitte tunnustatud“ kui täkk ei täida esitatud nõudmisi.

Täkk ei täida programmis kindlaksmääratud eesmärkide saavutamist ning jõudluskontrolli tulemused ei vasta tunnustamiseks vajalikele nõuetele.

Hindamisotsus protokollitakse. Tunnustamise otsus avalikustatakse ja edastatakse kirjalikult täku omanikule hiljemalt kahe nädala jooksul peale hindamist ning avalikustatakse EHSi koduleheküljel ühe kuu jooksul ning ilmub aastaraamatus.

Mära seemendusandmete registreerimise kord

Seadusandlik alus seemendusandmete registreerimise korrale on toodud aretusprogrammi üldosas.

Seemenduseks loetakse mära tiinestamist vabapaaritusega, käestpaaritusega, seemendamisega värske, jahutatud või sügavkülmutatud spermaga.

Mära seemendus- ja paaritusandmete nõuetekohase registreerimise kohustus on nii täku- kui märaomanikul või omaniku esindajal.

Seemenduste registreerimise aluseks on järgmised dokumendid:

- täku paaritusnimekiri
- paaritustunnistus
- varsa sünnitunnistus

Täku paaritusnimekirja peetakse eraldi iga kasutuses oleva täku kohta eraldi ja edastatakse aasta lõpul EHSi bürosse, kus sisestatakse nimekirja alusel paaritused elektroonilisse tõuraamatusse. Täku pidajal on soovitatav jätta omale algdokumentatsiooni koopia paaritusnimekirjast.

Paaritustunnistus täidetakse iga paaritatud mära kohta ja see kaasneb alati märaga tema müügi korral. Varsa sünnitunnistus edastatakse EHSi kontoris 30 päeva jooksul peale varsa sündi, mittetiinestumise korral hiljemalt 31. detsembriks.

Seemendaja/paarituspunkti pidajana käsitletakse täku omanikku või valdajat või kunstliku seemenduse läbi viinud veterinaararsti.

Mära tiinestamine kunstliku seemendusega

Vastavalt Põllumajandusloomade aretuse seaduse § 24 lg 7 peab seemendaja elektrooniliselt või paber kandjal arvestust emasloomade seemendamise kohta.

Arvestuses peavad kajastuma järgmised andmed:

- seemenduse järjekorra number
- seemendamise aeg
- loomapidaja/mära omaniku nimi
- isas- ja emaslooma nimi, nende registreerimisnumber ja tõuraamatunumber.

Vastavalt Põllumajandusloomade aretuse seaduse § 24 lg 8 peab seemendaja eelpoolnimetatud andmed edastama aretusühingule sagedusega üks kord kuus.

Kunstliku seemenduse teel saadud järglaste registreerimisel on vajalik teostada põlvnemise õigsuse kontroll.

Täkult kogutud sperma omanikuks loeb EHS täku omanikku sperma kogumise ajal, kui täkuomanik pole lepingu alusel sperma omanikuks nimetanud mõnda teist füüsilist või juriidilist isikut. Lepingu ära kiri peab olema edastatud EHSi bürosse. Täku omaniku muutumisel jääb sperma omanik muutumatuks, kui täku ostu-müügilepingus ei ole sätestatud teisiti.

Põllumajanduslooma, keda soovitakse tõuraamatusse kanda, identifitseerimise ja selle üle arvestuse pidamise kord

Seadusandlik alus põllumajanduslooma, keda soovitakse tõuraamatusse kanda, identifitseerimise ja selle üle arvestuse pidamise korrale on toodud aretusprogrammi üldosas.

Hobune identifitseerimise osadeks on:

- joonisdiagramm hobuse kirjeldusega
- nimi
- individuaalnumber (UELN)
- elektroonilise transpondri edastatav kood
- elektroonilise tõuraamatu kirje
- hobuse pass

Varsa sünnitunnistuse saadab mära omanik tõuraamatupidajale 30 päeva jooksul alates varsa sünnist. Varsa sünnitunnistus on aluseks kõigile järgmistele toimingutele varsa identifitseerimiseks.

Varsa joonisdiagrammi koostab EHSi poolt volitatud isik varsa ema juures. (Andmed identifitseerimislehe kohta on toodud aretusprogrammi osas „Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord”) EHS tunnistas ka veterinaararsti poolt tehtud joonisdiagrammi. Vanemate hobuste identifitseerimisel on vajalik omaniku poolt esitada hobuse põlvnemist tõendavad dokumendid.

Individuaalnumber (UELN) antakse kõigile identifitseeritud hobustele vastavalt lisas aretusprogrammi osas **Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord** p. 5 – Märgistamise kord toodud näitele.

Elektroonilise transponderi paigaldab veterinaararst. Transponder tuleb paigaldada hobuse vasakule küljele kaelale turja ja kukla vahelisele alale. Märgistamine peab toimuma samaaegselt joonisdiagrammi koostamisega, või varem. Varasema märgistamise puhul peab hobuse pidaja esitama veterinaararsti täidetud hobuse märgistamise teate. Teatelt peab selguma millal märgistamine toimus, märgistaja, millist hobust märgistati, paigaldatud transpondri poolt edastatav kood ja koht, kuhu transponder paigaldati.

Kande elektroonilisse tõuraamatusse teeb aretusühing. Elektroonilisse tõuraamatusse registreeritud andmete alusel vormistab aretusühing hobuse passi. Pass väljastatakse hobuseomanikule peale passi väljastamisega seotud kulutuste katmist.

Seemendamise koolitusprogrammid ning seemendaja tunnistuse saamise nõuded ja tunnistuse väljastamise kord

Eesti Hobusekasvatajate Selts ei vii läbi seemendajate koolitusi.

Vastavalt kehtivale seadusandlusele on õigus kunstlikku seemendust läbi viia tegevusloaga veterinaararstil.

